

ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКСКУРСІЙ У ВИЩІЙ ШКОЛІ (НА ПРИКЛАДІ ПРИРОДНИЧО-ГЕОГРАФІЧНИХ ДИСЦИПЛІН)

Оксана Колтун

Львівський національний університет імені Івана Франка

Актуальність теми і постановка проблеми. Екскурсія у широкому розумінні – це колективне відвідування визначних місць з освітньою або іншою метою [6]. Вона давно стала частиною навчального процесу у середній школі, проте у вищій, на наш погляд, її ефективність недооцінена і не вивчена достатньо, особливо коли йдеться не про виховання (наприклад, похід студентів до музею з порадиником), а про навчання фахових дисциплін. Такої ж точки зору дотримується О.М. Цапок, яка дослідила роль екскурсій при підготовці журналістів [7]. Зокрема, авторка зауважила, щов Законі України “Про вищу освіту” екскурсії немає в переліку основних форм організації та методів навчання – її можна віднести лише до інших видів навчальних занять, які дозволено встановлювати вищим навчальним закладам [1].

Те, що екскурсія все ж рівноправна з лекціями, практичними, семінарськими, лабораторними, практиками та іншими видами форма організації навчання у вищому навчальному закладі, зазначила Мешко Г.М. (на жаль, у більшості інших підручників з педагогіки вищої школи екскурсій приділено значно менше уваги, як виявила вже згадана О.М. Цапок) [5].

Нашим головним мотивом, який спонукав до дослідження ефективності екскурсій при викладанні природничо-географічних дисциплін, було прагнення покращити якість знань студентів, що можливе за умови вивчення реальних об’єктів, а не інтелектуальних чи віртуальних моделей; також побажання студентів, щоб було більше екскурсій, яке вони висловлювали неодноразово під час опитувань щодо змісту спецкурсів.

Такі опитування нами проводилися у середині 2000-х після змін навчальних планів і запровадження великої кількості нових фахових дисциплін. Також ці опитування показали, що велика кількість незнайомих до того фактів і термінів, з якими студенти зустрічаються, слухаючи лекції і виконуючи практичні роботи, викликає труднощі при засвоєнні матеріалу. Так, з результатів опитування студентів після прослухування курсу “Антропогенна геоморфологія” (2004/2005 навч. р.), з’ясовано, що тема “Еволюція впливу людини на рельєф” виявилася однією з найважчих за сприйняттям серед усіх тем курсу. Це спонукало автора до зміни підходів у викладанні, зокрема, використання мультимедійних засобів та інтернет-технологій. Для унаочнення розглянутого матеріалу у цьому та іншому предметах ми практикуємо показ науково-популярних фільмів, наприклад, виробництва BBC: “Прогулянки з чудовиськами” (2001, фільми 4–6), “Прогулянки з печерною людиною” (2003),

“Еволюція Європи” (2005, фільм 3); для ознайомлення з давніми технологіями можна використовувати інтерактивні ігри на сторінках “Історія”, “Наука і природа” сайту BBC [2].

Проте на наше переконання, найкращі результати дає все ж додавання екскурсій до навчального процесу, оскільки цей вид діяльності залучає більше органів чуттів, дозволяє сформувати чітке уявлення про досліджуваний предмет та утворити тісніші зв'язки з уже відомою інформацією, а відтак сприяє кращому запам'ятовуванню матеріалу у короткостроковій перспективі і здатності краще виконувати завдання, пов'язані з темою екскурсії, у довгостроковій.

Якщо повернутися до формальних речей, то йдеться насамперед про лекції у формі екскурсій, а також про подання у такій формі теоретичного матеріалу на практичних чи лабораторних роботах. У цьому сенсі **мета даного дослідження** – обґрунтувати необхідність визнання екскурсій при викладанні природничо-географічних дисциплін як рівноправного з аудиторними заняттями виду організації навчального процесу. **Наукова проблема** відповідно така: чи ефективний такий метод подання матеріалу у вищій школі, як лекція-екскурсія, якщо ефективний, то наскільки у порівнянні з іншими видами лекцій? **Гіпотеза**, яку висунуто перед початком дослідження, виходячи з відгуків студентів та нашого власного педагогічного досвіду, – екскурсії сприяють кращому розумінню матеріалу і окремої теми, і всього курсу, окрім того, вони ефективні за рахунок залучення всіх органів чуттів при послідовному, зв'язному ознайомленні з матеріалом.

Методика досліджень. У даному дослідженні ми зосередимо увагу на екскурсіях у складі спецкурсів різних років на кафедрі геоморфології і палеогеографії географічного факультету ЛНУ ім. І.Франка. Так, неможливо обійтися лише аудиторними і практичними заняттями при вивченні курсів “Палеонтологічні методи палеогеографічних досліджень”, “Археологічні методи палеогеографічних досліджень”, “Інженерна геологія”, “Антропогенна геоморфологія”, “Геоморфологія міст” та інших, про що ми вже писали [2-4]. Тому окремі теми вивчалися у Палеонтологічному музеї університету та Археологічному музеї Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Геотехнічному інституті, Інституті геології і геохімії горючих копалин НАНУ, також на території міста Львова. Нагадаємо, що лекція – це насамперед виклад програмної теми навчального предмета або проблеми [6], тому місце такого викладу не повинне викликати особливого занепокоєння, бо головне в лекції – її зміст.

Простим і достатньо об'єктивним способом визначення ефективності навчання є оцінка. Однак у нашому випадку цей метод проблематично використовувати для спецкурсів, оскільки в академічній групі, не говорячи вже за підгрупу, неможливо створити ще й контрольну групу через малу кількість студентів і регламентовану кількість годин занять.

Тому залишається більш суб'єктивний спосіб – опитування студентів. Зазначимо, що види лекцій для вивчення їхньої ефективності, обрані за

поєднанням двох особливостей: способу викладання матеріалу (монолог і діалог) та кількістю залучених органів чуттів при вивченні об'єкта. Лекція-екскурсія відрізняється від традиційної лекції ще й тим, що студенти контактують з реальним об'єктом, а від практичних занять тим, що тут немає набуття практичних навичок, прийомів, а першочерговим є всестороннє сприйняття об'єкта.

Розроблене нами опитування під назвою "Екскурсія як форма навчальної і виховної роботи у вищій школі" містило 5 запитань:

1. Оцініть загальне враження від змісту екскурсій, проведених викладачами кафедри геоморфології і палеогеографії, від 1 до 5 балів _____
2. Якби таких екскурсій не було, ваше розуміння і сприйняття матеріалу усього курсу стало б:
 - а) кращим, б) гіршим, в) залишилось без змін, г) важко сказати, бо минуло багато часу?
3. Яка з функцій екскурсій мала/має для вас найбільше значення:
 - а) навчальна, б) виховна, в) пізнавальна, г) інша _____,
 - г) жодна?
4. Чи варто залучати екскурсії при вивченні геолого-географічних дисциплін:
 - а) так, б) ні, в) не знаю, важко відповісти?
5. Пригадайте такі види лекцій:
 - традиційна (монологічний виклад матеріалу лектором) **Т**,
 - лекція-бесіда, у тому числі з моделюванням проблемних ситуацій **Б**,
 - лекція-презентація або лекція з використанням великої кількості ілюстрацій **П**,
 - лекція-фільм **Ф**,
 - лекція-екскурсія **Е**.

Розташуйте ці види лекцій, використавши їхні буквенні індекси, у порядку зростання зліва направо за:

- а) цікавістю _____
- б) зрозумілістю викладеного матеріалу _____
- в) легкістю засвоєння знань _____

Обговорення результатів.

У жовтні 2013 року було опитано 14 студентів кафедри геоморфології і палеогеографії 4-го і 5-го курсів, які вивчали предмети ("Археологічні методи в палеогеографії", "Інженерна геологія" та інші), при викладанні яких були використані усі згадані види лекцій. Вибірка зумовлена одним чинником: присутністю студентів у день опитування, оскільки заздалегідь їх не попереджали.

Опрацювання відповідей показало, що 12 з 14 опитаних оцінюють зміст екскурсій, проведених викладачами кафедри геоморфології і палеогеографії, на 5 балів, 2 – на 4, тобто середня оцінка – 4,9 (запитання №1).

Відповідаючи на запитання №2, усі 14 відповіли, що коли б таких екскурсій не було, розуміння і сприйняття матеріалу усього курсу стало б гіршим.

Щодо функцій екскурсій (запитання №3), то найбільше значення для 12 респондентів мала пізнавальна, один студент зазначив як “іншу” навчально-пізнавальну функцію, ще в одній анкеті було обрано дві відповіді – навчальну функцію і пізнавальну.

На запитання №4 всі респонденти відповіли, що так, варто залучати екскурсії при вивченні геолого-географічних дисциплін.

Таким чином, відповіді на запитання 1-4 підтверджують висунуту гіпотезу, що екскурсії потрібно активніше залучати до навчального процесу. А от наскільки ефективними є лекції у вигляді екскурсій в порівнянні з іншими видами лекцій і чи взагалі такі лекції ефективні, дасть детальний аналіз відповідей на запитання №5.

Розташування окремих видів лекцій у порядку зростання зліва направо інтерпретовано таким чином: вид, згаданий першим, володіє мінімум досліджуваної ознаки, тому ставиться на останнє, п'яте місце; згаданий останнім – максимумом, це перше місце. Далі підраховувалась кількість місць (табл. 1).

Таблиця 1

Кількість місць окремих видів лекцій
(Е – екскурсія, Ф – фільм П – презентація, Б – бесіда, Т – традиційна)

Види лекцій	За цікавістю						За зрозумілістю						За легкістю засвоєння					
	1	2	3	4	5	С.м.*	1	2	3	4	5	С.м.	1	2	3	4	5	С.м.
Е	7	6	1	-	-	1,57	6	2	4	1	1	2,21	6	4	1	3	-	2,07
Ф	4	7	3	-	-	1,93	1	7	2	1	3	2,86	1	5	4	2	2	2,93
П	-	1	7	6	-	3,36	4	1	2	5	2	3,00	3	4	3	2	2	2,71
Б	2	-	3	8	1	3,43	3	3	3	5	-	2,71	3	1	4	5	1	3,00
Т	1	-	-	-	13	4,71	-	1	3	2	8	4,93	1	-	2	2	9	4,29

*Примітка. С.м. – середньозважене місце.

Для унаочнення результатів, наведених у табл.1, було підраховано рейтинг видів лекцій за сумою перших і других місць (рис. 1) і середньозважене місце (рис. 2).

Таким чином, лекція-екскурсія лідирує абсолютно за всіма показниками: за цікавістю, за зрозумілістю, за легкістю засвоєння матеріалу, при чому, як при підрахунку кількості першого і другого місця, так і при визначенні середньозваженого місця. Конкуренцію їй склала, та все ж поступилася лекція-фільм. Цікаво, що при підрахунку середньозваженого місця за зрозумілістю на друге місце вийшла лекція-бесіда.

Отже, висунута гіпотеза отримала підтвердження: екскурсії – ефективна форма навчання у вищій школі, більше того, як складова лекційного курсу, вони значно ефективніші за інші види лекцій, насамперед, за традиційну. Тому потрібно сприяти усуненню адміністративних перешкод, зумовлених

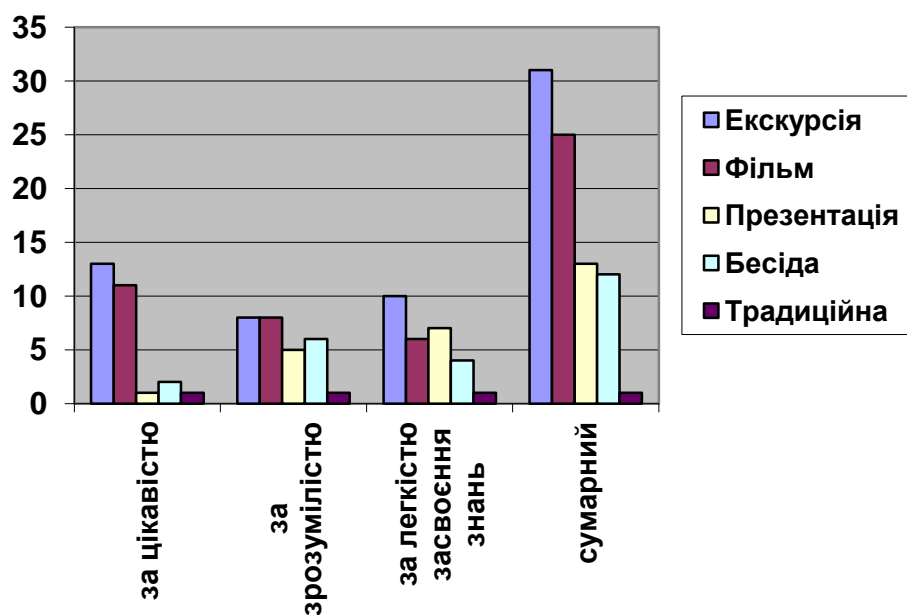

Рис. 1. Рейтинг видів лекцій за сумою 1-х і 2-х місць

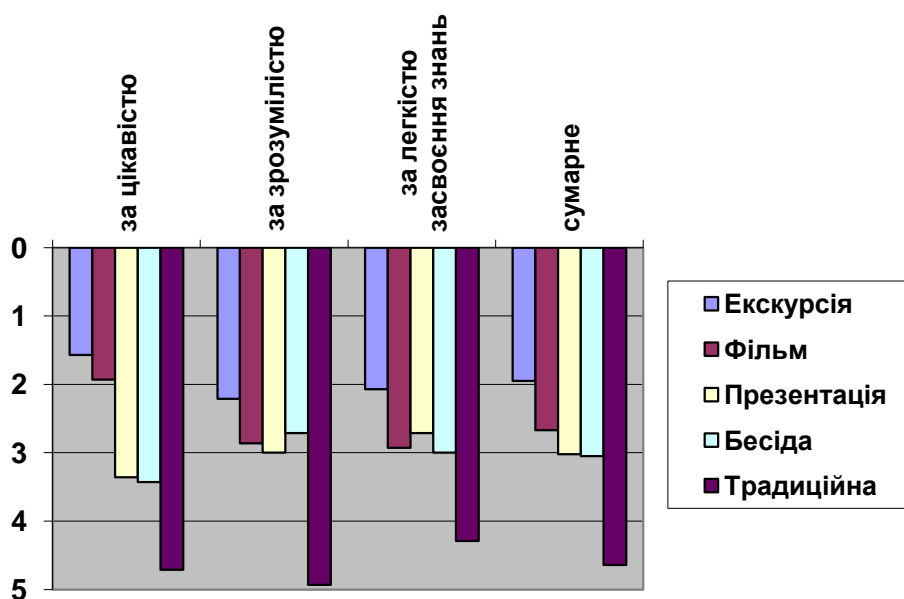

Рис. 2. Середньозважене місце видів лекцій

буквальним розумінням поняття “аудиторні заняття”, і ширше використовувати екскурсії в навчальному процесі у вищій школі. Автор дає собі звіт, що методика досліджень та інтерпретація отриманих результатів дискусійні, проте сподівається, що це пробне дослідження стимулюватиме подальший інтерес до викликів, які стоять сьогодні перед системою освіти в Україні, та сприятиме розв’язанню проблем, зокрема, необхідності змін форм навчання у вищій школі.

Список літератури

1. Закон України «Про вищу освіту» №2984-III, із змінами від 19 січня 2010 р. – Режим доступу : http://www.osvita.org.ua/pravo/law_05/part_07.html.
2. Колтун О.В. Тема «Давня людина та середовище її існування» у викладанні географічних дисциплін / О.В. Колтун // Екологія: наука, освіта, природоохоронна діяльність: Матеріали міжнародної наук.-практ. конф. (Умань, 23-24 березня 2007 р.). – К.: Науковий світ, 2007. – С. 136–137.
3. Колтун О.В. Вивчення пам'яток природи як складова освітніх дослідницьких технологій / О.В. Колтун // Природно-історична спадщина Старуні: Матеріали міжнар. наук. конф. – Старуня – Львів – Івано-Франківськ – Краків, 2008. – С. 49–51.
4. Колтун О.В. Методичні рекомендації до навчальних екскурсій з “Геоморфології міст” для студентів географічного факультету / О.В. Колтун. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 23 с.
5. Мешко Г.М. Вступ до педагогічної професії: навч. посіб. / Г.М. Мешко. – К.: Академвидав, 2010. – 200 с.
6. Словник іншомовних слів / За ред. акад. АН УРСР О.С. Мельничука; Видання друге, виправлене і доповнене. – Київ: Головна редакція Української Радянської Енциклопедії, 1985. – 967 с.
7. Цапок О.М. Екскурсія як форма організації навчання студентів-журналістів / О. М. Цапок // Вісник Черкаського університету. Серія «Педагогічні науки», Випуск 191. Частина V, 2010. – С. 127-133.

EFFICIENCY OF EXCURSIONS IN HIGHER SCHOOL (IN CASE OF DISCIPLINES OF PHYSICAL GEOGRAPHY)

O. Koltun

The influence on the effectiveness of teaching geographical disciplines of various kinds of lectures is considered in the article. Special attention is paid to excursions. The main method of the study was survey of students, which showed that lectures-excursions are not only effective and useful, but also give better indicators on understanding and interesting set forth in these materials, easiness of its perception than other lectures (traditional, lecture-discussion, lecture-presentation, lecture-film). The effectiveness of lectures-excursions justifies their inclusion in the educational process of higher education institutions as an equal with classroom teaching activity.

Keywords: excursion, lection, efficiency.

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ЭКСКУРСИЙ В ВЫСШЕЙ ШКОЛЕ (НА ПРИМЕРЕ ЕСТЕСТВЕННО-ГЕОГРАФИЧЕСКИХ ДИСЦИПЛИН)

О. Колтун

В статье исследовано влияние на эффективность обучения естественно-географическим дисциплинам различных видов лекций, особое внимание уделено экскурсиям. Главным методом исследования был опрос студентов, который показал, что лекции-экскурсии не только эффективны и нужны, но и дают лучшие показатели по пониманию и интересности изложенного в них материала, лёгкости его восприятия, чем другие виды лекций (традиционная, лекция-беседа, лекция-презентация, лекция-фильм). Эффективность лекций-экскурсий служит обоснованием их включения в учебный процесс вузов как равноправного с аудиторными занятиями вида деятельности.

Ключевые слова: экскурсия, лекция, эффективность.